

KAZAN TATARLARININ KÜLTÜREL KİMLİĞİNİN OLUŞUMUNDA SABANTUY BAYRAMI

ZARİPOVA ÇETİN, Çulpan*
TÜRKİYE/TURÇIA

ÖZET

Türk kimliği, millî kültür içindeki manevî değerlere dayanmaktadır. Millî kültür ise bir toplumu diğer toplumlardan farklı yapan özelliğın meydana getirdiğı kùltürdür. İnsanlar birbirlerine benzemedikleri gibi, toplum özellikleri ve kùltür özellikleri de birbirinden farklıdır. Kültürel kimliği belirleyen öğelerden biri, en önemlisi dildir. Sonra da gelenek ve görenekler, sözlü gelenek, giyim-kuşam, el sanatları, mutfak gibi unsurlar gelmektedir. Her toplumun özünü bildiren bu kültürel unsurların içinde asırlarca kutlanagelen bayramlar da değeri biçilmez bir özelliğe sahiptirler.

Tarih içinde Türk kültüründe İslâm dini özellikle belirleyici olsa da, her toplumda en eski dönemlerden, Şamanizm devrinden gelen gelenekler de uygulanmaya devam etmiştir. Bütün Türklerin içinde İslam dinini ilk kabul eden bir toplum olmalarına rağmen, Kazan Tatarlarının günümüzde severek kutladıkları çiftçilik ile ilgili olan *Sabantuy Bayramı* da kökleri ile en eski çağlara uzanmaktadır. Malumdur, Sovyetler Döneminde dinî vecibelerin yasaklanmasından dolayı İslam ile alakalı bütün bayramları halkın hayatından çıkarmaya çalıştılar. Fakat *Sabantuy Bayramı*’nı Kazan Tatarlarının hayatından ve gönlünden şimdiye kadar hiçbir siyaset silemedi. O, günümüzde de bütün tarihî zorluklara rağmen millî değerlerine bağlı kalan Kazan Tatarlarının kültürel kimliğini belirleyen en önemli bayram olarak halk tarafından kutlanmaya devam etmektedir. Ayrıca *Sabantuy Bayramı*, millî kültür olmakla beraber bu toplumun millî kimliğinin oluşumunda da önemli rolü üstlenmiştir.

Acaba, sadece içinde hiçbir dinî unsurun bulunmadığına mı borçluyuz bu bayramı? *Sabantuy*’un hiçbir safhasında din ile ilgili mecburiyetlerin yer almaması tabii onu başka bayramlardan daha farklı ve eğlenceli yapar. Ama *Sabantuy*’un en önemli özelliğı, onun insanları birleştirip, ana dilini korumaya yardımcı olmasıdır. Bu bayram sırasında çeşitli kuşaklar bir araya gelip kaynaşiyor, eğleniyor, büyükler genç kuşağı örnek gösterip, onlara ahlâkî, fizikî ve hünerli terbiye sunuyorlar. Böylece Kazan Tatarları bu bayramın aracılığı ile kendi millî yüzünü ve özünü –yani millî ve kültürel kimliğini– de korumuş oluyorlar.

* Yrd. Doç. Dr. Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi, Muğla/TÜRKİYE. e-posta: chulpancetin@mynet.com

Orta İdil boyu topraklarında meydana gelen ve bu coğrafyanın doğasına en güzel şekilde uyum sağlayan Sabantuy bayramı sadece Tataristan'da değil, Rusya'da, çeşitli Türk Cumhuriyetlerinde ve yurt dışında Tatarların yaşadığı bütün büyük şehirlerde muhacir Tatarlar tarafından da kutlanmaktadır. Türkiye'de yaşayan Tatarlar tarafından Sabantuy bayramının artık her sene İstanbul şehrinde, Eskişehir'e ve Kütahya'ya ait Tatar köylerinde kutlanması da kendi millî özünü, ana dilini ve kültürel kimliğini gelecek kuşaklara aktarmak için Kazan Tatarlarının her şeyden önce Sabantuy Bayramı'na verdikleri önemi göstermektedir. Bu da bize Sabantuy Bayramı, bütün dünyaya serpilip yaşayan Tatarları bir araya getiren ve onlara Tatar olduklarını hatırlatan çok özel ve güzel bir millî bayram olarak daha nice yıllar ve asırlar yaşar diye umut vermektedir.

Amahtar Kelimeler: Kazan Tatarları, Sabantuy Bayramı, kültürel kimlik, gelenek.

Orta Asya'nın göçebe halklarının hayatında en önemli bayram olarak kutlanılan Nevruz Bayramı, Tatar Türkleri tarafından kutlanmasına ve onların sözlü edebiyatına yansımış olmasına rağmen, bu bayram Kazan Tatarlarının kültürel değerleri içinde öncelik kazanamamıştır. Neden? İdil boyu Tatarları'nı başka Türk boyları ile kıyaslarsak daha soğuk iklimde hayat sürdürdüklerini unutmamalıyız. Mart ayında Nevruz'da damdan düşen damlalar tabii ki baharı müjdeliler, ama bayram yapmak için henüz erkendir, çünkü hava soğuk, yer de çamurlu ve nemlidir. Bir halk bayramı için geniş ve çimli bir alana, gönülleri ısıtan güneşli havaya da ihtiyaç vardır. Bu yüzden de başka halklarda Nevruz'un önemli olduğu kadar, Tatarlarda da hasat öncesi uygulanan başka bir bayram ortaya çıkmıştır, "Sabantuy Bayramı". Bu bayram Orta İdil boyu topraklarında meydana gelen ve bu coğrafyanın doğasına en güzel şekilde uyum sağlayan gerçek millî bir bayramdır.¹

Çiftçilik ile uğraşan halk için ekim zamanı, en önemli zamanlardan biri olmuştur. İkinci bu günü atlarının hazırlığını yaparak, ekilecek tohumları gözden geçirerek beklemiş.

Bahar mevsiminde yapılan saban işleri etrafında insanları yakınlaştıran, çalışmaya karşı sevgi ve istek uyandıran çeşitli bayramlar ve törenler oluşmuştur. Bu gelenek ve törenler sırasında ekinlerin verimliliği, doğadan yardım isteme söz konusu olmuştur. Büyük Tatar aydını ve yazarı Kayum Nasırî bize Tatar ekincilerinin erken kıştan hasat toplanıncaya kadar hasat ile ilgili büyük bir hazırlık içinde yaşadıklarından haber vermektedir. Bu yüzden de doğa olaylarını inceleyerek yılın nasıl geçeceğini düşünüp, ikinci birkaç yıllık tecrübesini ele alıp yorumlar yaparmış. Buraya eski şamanizm devrinden kalan

¹ Urazmanova, Raufa, **Tatar Halqınıñ Yolaları häm Bäyrännäre**, Qazan 1992, s. 13-14.

inançlar, *ırım* (büyü)ler da eklenmektedir.² O günlerden bugüne ulaşan birçok halk meteorolojisi (onlar Tatarlarda *sınamişlar* olarak adlandırılmaktadırlar), yorumlar, atasözleri ve deyimler hâlâ halk içinde korunmakta ve uygulanmaktadır.

Tatar Türkleri, *Sabantuy* (“*saban*” – saban, “*tuy*” – düğün) bayramını, kar yerden kalktığı günlerden itibaren bahar ekini ekilinceye kadar kutlamışlardır. Bu bayramın ilk özelliği, onu yapmak için takvime bağlı olan özel bir günün olmamasıdır. Bu bayramın yapılacağı gün, yılın nasıl gelmesine, karların erime ve toprağın ekin işlerine hazır olma durumuna bağlı olarak seçilmiş ve hâlâ aynen seçilmektedir. Eskiden *Sabantuy Bayramı* yapılacak günü, köyün ihtiyaçları belirlerlermiş ve genelde Pazar gününe denk gelmesine özen gösterirlermiş. Bugün de her köy bu bayramı komşu köyün bayramına da katılabilme amacı ile farklı günde yapmak ister. Fakat *Sabantuy Bayramı*, her köye özel bir bayram sayılır ve komşu köylerin halkını özel bir şekilde bu bayrama davet etmezler.onlar genelde davetsiz gelirler ve bayram sonu kendi köylerine geri dönerler. Ancak bayram olan köyde akrabaları varsa, burada yemeğe de çağırılabilirler.

Sabantuy Bayramı, büyük bayramdır. Bu yüzden de ona hazırlık bayramın çok öncesi başlar. Kadınlar evlerini temizlerler (ağaç tomruklarından yapılan evler her bahar *Sabantuy Bayramı* öncesi yıkanır, silinir). Erkekler ise avlu ile ahırını temizler ve süpürürler. *Sabantuy Bayramı*’na özel içki (*sıra*) ve yemekler hazırlanır.³ Bu bayrama yiyecek ve içeceklerin sıra dışı bol hazırlanması hasatların da bol, iyi olması dileği olarak kabul edilebilir.

Eskiden *Sabantuy Bayramı* öncesi de çocuklar *Nevruz Bayramı* sabahında olduğu gibi ev ev dolaşıp yiyecek toplarlarmış. Yetim, öksüz çocuklara daha çok ilgi gösterirler ve onlar daha bol bayramlık yiyecek toplarlarmış. Meselâ, Tatarların büyük şairi Abdullah Tukay’ın **Hatırımında Kalanlar** adlı çocukluk hatırası eserinde, kendisinin annesiz-babasız olduğu, ayrıca rahmetli babasının molla olduğundan dolayı köylülerin onunla daha yakından ilgilendiklerini ve evine herkesten daha fazla boyanmış yumurta getirerek üvey annesi ve babasının gönlünü aldığını yazmaktadır.⁴

Sabantuy Bayramı iki safhadan oluşmaktadır: hazırlık ve bayramın kendisi. Eskiden, *Sabantuy* öncesi çocuklara *botqa* (*lâpa*) ikram ederlermiş. Bazı yörelerde buna *Därä Botqası*, bazı yörelerde ise *Zärrä Botqası* derlermiş. Bu terimin manası hâlâ açıklanmamıştır (Biz ise buradaki *Därä* kelimesinin “dere” anlamına gelip bu şenliğin dere boyunda yapılmasına işaret olduğunu düşünüyoruz). Birçok yerde ise bu bayramın adı *Qarğa Botqası* olmuş. İlkbaharda kar kalkıp ilk toprak görüldüğünde, köyün ihtiyaçlarının belirlendiği

² Nasırî, Kayum, “Poverya i Obryadı Kazanskih Tatar”. **Zapiski İmperatorskogo Russkogo Geografičeskogo Obşestva**, Tom: VI, Vıp. II, 1880.

³ Urazmanova, a.g.e., s. 36-37.

⁴ Tukay, Abdullah, “Hatırımında Kalanlar”. **Kardeş Edebiyatlar**, T-A- Eylül 1995, s. 26.

gün çocuklar ev ev dolaşır bulgur, süt, yağ ve yumurta toplarlarmış. Erzaklar toplanırken mâniler de söylerlermiş:

Dür, dür, dürügü	<i>Der, der, dereye</i>
İrtü torıp botqağa.	<i>Erken kalkıp lapaya.</i>
Berseköngü-kükäygü,	<i>Yarından sonra- yumurtaya,</i>

Annan qala-sörängä. Sonra ise bayrama.

Qarğa äytü qar-qar	<i>Karga der ki kar-kar</i>
Tuyım citte, barr, barr,	<i>Düğünüm var, var, var,</i>
Yarma, kükäy alıp bar,	<i>Bulguru, yumurtayı götür,</i>
Sıy, mayıñni salıp bar,	<i>Sığ, yağını koy götür,</i>
Äpäy, iteñ tağıp bar,	<i>Ekmek, etini de götür,</i>
Barr, barr, barr. ⁵	<i>Var, var, var.</i>

Toplanan yiyeceklerden; çayırdı, dağda, kırdı (genelde bu yer her sene ibadet yapılan yer olmuştur), bazen de bir evde, bir-iki yaşlı kadın gözetiminde büyük kazanda *botqa* pişirirlermiş. Bu *botqa*'nın tadına bakmak için köyün bütün çocukları ve kadınları toplanmış. Herkes kendisi ile tabak-kaşık getirir ve ikram sonrası çeşitli oyunlar oynarlarmış. *Botqa*'yı kaşıklara alıp kargalar gibi zıplayarak açılmış yerlere de serperlermiş. Yere yapılan bu *botqa* saçısı, Yer Ana'ya saygı gösterme, kötü ruhları kovma anlamına gelmiştir. *Qarğa Botqası*'nın başka bir özelliği – bir yere oturmadan, ayakta yenmesidir. Tatar Türkçesi'ndeki “Utırıp aşı, qarga botqası tügelder!” (oturup ye, karga lâpası değil ya!) deyiimi ile bu gelenek dilde de ifadesini bulmuştur. Sibirya Tatarları'nda ise *Qarğa Botqası* evde yapılırsa damın üstünde yenilirmiş.⁶

Aslında bu *Bayram* doğaya, kuşlara saygı göstermenin güzel bir örneği olarak, *Sabantuy Bayramı*'nın vazgeçilmez bir parçası olarak sabana çıkmadan yapılan bir tören şeklinde ortaya çıkmaktadır. Araştırmacılar bu *botqa*'nın ismi ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazıları “Acaba, eski zamanlarda Tatarlarda karga totemi mi olmuş?” gibi soruya cevap aramaktadırlar. *Botqa*'yı direk başlarına koyup kargalara da bırakma alışkanlığı bu fikri savunmaktadır.

Belki de bu bayramın ismi daha basit bir şekilde anlatılabilir. Yerin yaratılışı ile ilgili efsanelerin birinde, Yaratıcının karayı bulup müjde getirme işini kargaya yüklemesi ile ilişki kurabiliriz. Soğuk kış aylarından sonra geri dönen karakargalar da, aslında baharı müjdeler. Ayrıca bu kuşlar, çiftçilerin ekinlerine zarar veren haşereleri yiyerek büyük yarar sağlarlar. Böylesine, *Qarğa Botqası* bayramın baharın gelmesini ve yerlerin ısınmasını müjdeleyen karakargaların dönüşü ile bağlı bir bayram olduğunu söyleyebiliriz.

Günümüzde Sabantuy Bayramı'nın hazırlık safhası, kutlama esnasında düzenlenecek yarışmalarda yarışı kazanacak olanlar için hediyeler toplamaktan

⁵ Urazmanova, a.g.e., s. 17.

⁶ Bayazitova, Flyora, **Tatar Halqıñıñ Bähräm häm Könküreş Yolaları**, Qazan 1995, s. 20.

başlanır. Eskiden en değerli hediye, geçen yıl evlenen genç gelinlerin işlemeli havluları olmuştur. Gelin bu hediyeyi çeyizinde bulunan en güzel havludan hazırlamış. Tataristan'ın Mamadiş ilçesi ihtiyarlarının anlattıklarına bakarsak, bu havlunun değeri bir koyuna eşit olmuştur. Günümüzde ise bayanlar hep çalışmakta olup el işi artık önemini yitirmiştir ve gelinler de işlemeli havlu yerine genelde mağazadan satın alınan erkek gömleği vermeyi tercih ederler.⁷ Kazan'a bağlı köylerde ise, gelinler hediye olarak erkek gömleği, seccade ve oyaly iki mendil hazırlamak zorunda olurlarmış. Başka köylüler kumaş, yazma, dantelli mendiller, havlu, sofralık vb. hediyeler verirlermiş. Bunun dışında herkesten bugün de bir-iki yumurta istenir. Bazıları hediye yerine çok sayıda yumurta verir ve böylesine diğer hediyeler ile birlikte yüzden fazla yumurta da toplanır. Bu yumurtaların bir kısmını satıp, bunların parasıyla başka çeşit hediyeler alırlar, kalan yumurtalar da bayram sırasında kullanılır. Yarışmayı kazanana verilir, güreşçiler tarafından içilir, bayanlar yumurtayı kaşığa koyup koşmak suretiyle eğlenirler. Böylece artan yumurtalar da değerlendirilmiş olur. Hediyeleri genelde herkes vermeye çalışır. Bazıları dileklerinin kabul olması sonucu sadaka olarak veya adak olarak ayrı hediyeler de hazırlarlar. Bu tür adakları çoğunlukla yaşlı kadınlar hazırlar ve genelde "güreşte kazanana" veya "at yarışında en son gelen ata" adarlar.

Hediye toplamaya katılanlar, gençler veya orta yaş erkekler olur. Bu gelenek, at üzerinde veya yaya olarak yapılır. Evin penceresini tıkladıktan sonra evin hanımları bekletmeden hediye çıkarırlar. Hediyeleri, gelenek olarak at yelesine veya yulara asarlar. Yaya toplayanlar ise hediyeleri boyunlarına asıp, havluları omuzlarına dolarlar. Hediye toplama sırasında müzik aletleri (*garmun*) çalarlar. Eskiden bir havluyu bayram günü müjdesi olarak köyün girişindeki tarla kapısına bağlarlarmış. Bazen hediyeler toplanıp bittikten sonra, övünmek için komşu köylere de gidilir. Sonunda hediyeleri köyün saygıdeğer ihtiyarlarına (veya köyün muhtarına) teslim ederler, bayramda da onların sözünü tutarlar.

Bazı yörelerde hediye toplama görevine, iki veya üç orta yaş erkek yüklenir. onların biri uzun sopa taşır, hediyeleri de bu sopaya bağlarlar. En güzel havlu bu sopanın en ucunda yer alır. Bu erkeğe de *Sölgeçe Yeget (Havlucu Yiğit)* adı verilir. Yumurta toplama işini de bir delikanlıya veya bir ihtiyara devrederler.

Hediyeler toplandığı gün atları yarışa hazırlamaya başlarlar.

Mäydan (Meydan). Yarış, her yerde at yarışları, koşma, zıplama ve güreş gibi safhalardan oluşur. Bayrama köylüler de, uzaktan gelen misafirler de katılabilir. Kadınlar ve kızlar, eskiden yarışları genelde seyirci olarak izlerlermiş. Çoğu köylerde bayram için meydan olarak o sene boş kalan, dinlenmekte olan tarla seçilir. Aynı zamanda her yörede Sabantuy Bayramı için

⁷ Urazmanova, Raufa, *Sovremennıy Obryad Tatarskogo Naroda*. Kazan 1984, s. 60.

belirlenen geleneksel yerler de olur. Bunlar, genelde ağaçlarla çevrili çayır olan düzlük yerlerdir. ormana veya çeşmeye yakın yerler de olabilir. Bu yere *mäydan*, bazı yörelerde ise *bäyge* de denir. Meydan, dağ veya tepe eteğinde ise, Sabantuy'u seyretmek daha da kolay oluyor. Köy halkı meydana en güzel bayramlıklarını giyerek, ayrı ayrı veya ailece gelir.

At, Türklerde eskiden ilahî bir güce sahip olan mal sıfatında kabul edilmiş ve hatta Türkler ata tapmışlardır.⁸ Tabii ki, atın çiftçi hayatında ne kadar önemli yere sahip olduğunu da unutmamalıyız. Bu yüzden de atı olan herkes Sabantuy'da at yarışına katılmak ister, çünkü at yarışı en itibarlı yarış sayılmaktadır. Atlara sekiz-on iki yaşındaki erkek çocukları bindirirler. Başlama çizgisi köyden sekiz kilometre kadar uzaklıkta olur. Yarışı yöneten de oraya gider. onun işareti ile atlılar tarla yolundan köye doğru, yani yarış noktasına koşarlar. Bu tür yarışlar Orta Asya'da yaşayan ve göçebe hayat sürdüren halklara da hastır. Kural olarak, yarışa katılan herkes hediye alır. İlk gelene en güzel havluyu verirler. Bazen de en fazla hediye toplayan at, en son gelen at olur. At yarışlarının en güzel ve en dramatik anıları ile *Sabantuy Bayramı*'nın başka safhalarını Tatar yazarları Alimcan İbrahimov, **Almaçuar (Alaca Benekli At)**, Ömer Beşirov, **Tuğan Yağım – Yâşel Bişek (Doğduğum Yer, Yeşil Beşik)**, Muhammet Gali, **Sabantuyında (Sabantuy'da)** adlı eserlerde kaydetmişlerdir.

Atlılar köye doğru koştuğu zaman, meydana başka tür yarışlar da uygulanır. Meselâ, *koşma, pürüzsüz hâle getirilen direğe çıplak ayak ile tırmanma* (direk başında, kazananı hediye olarak canlı horoz bekler), *iki tarafın karşılıklı olarak bağı çekmesi, bilek yarışı, yatay konulan direğin ucuna dengeyi kaybetmeden ulaşmaya çalışma, odun üzerinde ot veya samanla doldurulan çuvalla dövüşme, ayaklara çuval giyip koşma, çingiraklı terazilerle dökmeyen su taşıma, gözleri bağlı hâlde ipe asılı hediyeleri kesme, kaşığa konulan yumurtayı ağza alıp koşma, gözleri bağlı hâlde sopa ile çömlek kırma* (son dört tür yarışa kadınlar ayrıca aktif katılıyor) vb. gibi. Eskiden çömlek kırma, kötü ruhları kovmak için uygulanmış. Tobol ve Tümen Tatarları bu geleneği bugün de düğün sırasında uygularlar: Çömleği, damadın evine kızın oturup geldiği arabaya vurarak kırarlar.⁹ Türkiye Türklerinde ise bu gelenek, baba evinden gittiği anda, kızın arkasından bardak kırma olarak korunmuştur.

Bayram'ın başka bir etkinliği de *güreş*'tir. Güreş, çeşitli yaş ve ağırlık grupları arasında uygulanır. *Güreş* sırasında erkekler bellerine kadar soyunurlar ve birbirlerini havlu ile tutup çekerek yıkmaya çalışırlar. Güreş, birisinin kazanmasıyla sona erer. Birkaç kişiyi yenen güreşçi, *batır** ilân edilir. o da en güzel havluyu hediye alır ve ona koyun da verilir. Günümüzde üç *batır* belirlenir ve onlara değerli hediyeler verilir (halı, elektrikli süpürge, çamaşır

⁸ Hudyakov, Mihail, **Kult Konya v Prikamye**. İGAİMK., 1933, s 271-273.

⁹ Valeyev S. H., **Sibirskiye Tatarı**. Qazan 1992, s. 141.

* Batır: kahraman, yiğit, alp.

makinesi vs.). Birinci *batır*'a artık bir gelenek olarak koyun ile beraber araba da hediye edilmektedir.

Bu yarışların dışında güzel şarkı söyleyen ve oyun oynayan da belirlenir. Herkes becerdiğini göstermeye çalışır. Meydana yakın yerlerde mağazalar, büfeler millî yiyeceklerden satış yapar.

Eskiden *Sabantuy Bayramı* sırasında, daha değişik yarışlar da yapılmış. Meselâ, ağır taşı kaldırma yarışı. Bu tür yarış hakkında Tatar halkının *Alpamşa* adlı masalında da söz edilmektedir: “*Alpamşa* bir taşı alıyor da, onu ikinci taş vurarak kırıyor. Sonra da iki taşı eline geçirip koltuk altına alıyor ve dağa doğru koşuyor”¹⁰ Fakat günümüzde bu yarış sırasında artık taş değil, genelde ağırlık, top kaldırılmaktadır.

Yarışlar sona erdiğinde herkes evine dağılır. Bu gün, her evde bayram sofrası hazırlanır. *Sabantuy* genelde, sabah saat ondan akşam üçe dörte kadar devam eder. Karanlık olduktan sonra da gençler bir araya toplanarak *Kiçke Sabantuy* (*Akşam Sabantuy'u*) düzenleyerek, oyunlara devam ederler. Eskiden *Sabantuy Bayramı* haftalarca sürermiş.

XX. asrın ortalarına kadar *Sabantuy* geleneği daha özel bir düzenle yapılmış. *Sabantuy'a* hazırlık bir-iki hafta önce başlar ve büyük bir sorumluluk istermiş. Köyün etrafı sabanla sürülürmüş (kadim insanlar, demirde güç ve kuvvetin saklı olduğuna inanmışlar). Bu işi evlenmeyen kızlar yaparmış. Erkeklerin ve evli kadınların bu törene katılma hakkı olmazmış. Kızlar saçlarını omuzlarına dağıtıp, bayramlık kıyafetlerden, bellerine yeni yazma bağlayarak saban sürmeye alınırlar, ellerine de değnek veya kamçı alırlarmış. Kızların önünden saçları dağınık, süpürgeye binmiş hâlde bir yaşlı kadın gelirmiş. Başka bir yaşlı kadın da saban başına yaslanıp, kızların omuzlarından ve koltuk altlarından geçirilen dizgini sallayıp, onları kamçı ile kovalarmış. Bu yaşlı kadın kızları hatta dövmeliymiş. Böylece, güneşin doğduğu taraftan battığı tarafa büyük bir daire çizerlermiş. Bu iş yapılırken köye kimse giremez ve çıkamazmış. Yaklaşmak bile yasak edilirmiş. Yaklaşan biri olduğu sırada, o insanı öldüresiye döverlermiş. Saban çizildikten sonra, artık köyde kötü ruhlar ve hastalıkların kalmadığına inanılmış. Saban çizmek, *Sabantuy'a* hazırlığın ilk aşaması olmuştur. Kayum Nasırî, **Qazan Tatarlarının İşanuları hâm Yolları (Kazan Tatarları'nın İnanışları ve Gelenekleri)** adlı eserinde saban ile daire çizme geleneğinin eskiden insanlara ve hayvanlara zarar veren hastalıklar sırasında da uygulandığını söylemektedir (Meselâ, veba hastalığı sırasında). Ayrıca, Tatar Türklerinde at, gittiği yolda birden durursa da balta ucu ile at ve araba etrafında daire çizip, baltayı o daire içine saplama âdeti olmuş. Yolda yalnız başına açık alanda uyumak zorunda kalan insanların boyu da yeterince

¹⁰ **Tatar Hahq İcatı. Äkiyetlär.** 1. Kitap, Qazan, 1977, s. 268.

uzatılarak bıçak ile daire çizip, bu daire içinde uyuması uygun görürlermiş. Bir de bıçağı yanlarına saplamaları lâzımmış.¹¹

Saban ve başka olaylarla ilgili daire çizerken güneş hareketini tekrarlamak, güneşe tapma çağından kalan bir gelenek olmalıdır. Araştırmacılar İdil boyu Tatarlarının çok eski çağlarda, daha ekin ekmedikleri bir dönemde güneşe taptıklarından bahsetmektedirler. Arkeolojik kazılar sırasında Bulgar devleti devrine ait, üzerine güneş resmi yapılmış çanak-tabaklar bulunmuştur. Eskiden Bulgar devleti sınırlarında yaşayanlar tarafından güneşe beyaz veya sarı (kırmızı) renkte olan hayvan da kurban edilirmiş. Yemin ederken de Tatarlar hâlâ o dönemin uzantısı sayılan yemin sözünü dile alırlar: “Güneştir, sözüm hak”.¹²

Saban çizildikten sonra hediyeler toplamaya başlarlarmış. Onları uzun bir sopanın başına toplarlarmış. Sopanın başına çember geçirirler ve bu çembere hediyelik kumaşlar, yazmalar, havlular bağlandıktan sonra ortaya gene güneşi andıran bir manzara çıkarmış.

Yumurta ayrı toplanır ve o, en eski çağlardan beri tokluk simgesi olarak algılanırmış. Tohumun delinip fidan vermesi, yumurtadan civcivlerin çıkması halk tarafından kutsal, sırlı bir vaka olarak kabul edilirmiş.

Sabantuy Bayramı hizmetle tamamlanmış. *Sabantuy Bayramı*’nın arkasından hemen ekin ekerlirmiş. Sabandan dönenleri kır kapısı yanında beklerler ve onların üzerine bol su dökerlirmiş. Bunu yağmurlar zamanında yağsın, yıl kurak olmasın, diye yaparlarmış. *Sabantuy* sırasında söylenen şarkıları artık bilemeyiz, ama ekinler köklendiği zaman söylenen bir şarkı günümüze dek gelmiştir:

Cir atası – cirän saqal!

Cir anası – asıl bikä!

Tübäsenü tuqlıgın bir

Tamırına nıqlıgın bir,

İl östenü mullıgın bir,

İl eçendä bezgü dä bir!

Başlyq teläkne, -

Kütärik beläkne, -

Koyaş, şahit bul!¹³

Yer atası sarı sakal!

Yer anası, asil hanım!

Tepesine tokluğu ver,

Köklerine sağlamlığını ver,

İl üstüne bolluğunu ver,

İl içinde bizlere de ver!

Başlayalım dileği,

Kaldıralım bileği,

Güneş, şahit ol!

Saban sırasında yerine getirilmiş inanışlar da olmuştur: yıllar hayırlı, hasat bol olsun diye kira çıkmadan mayasız hamurdan ekmecek pişirirler ve onları evdeki en yüksek rafa koyarlarmış. Saban izi çizilmezmiş, çünkü orası Hızır İlyas geçen yer sayılırmış. Tatar Türklerinde İlyas kamçısı ile ilgili bir inanç da

¹¹ **Tatar Mifları**, I. Kitap, G. Gıylmanov hikäyäläwendä, Qazan 1996, s. 356.

¹² Möhämmätcanov, Rif, **Başqortstan İq Buıy Tatarlarının Yola İcatı**, Ufa 1982, s. 34-35.

¹³ Urazmanova (1984), a.g.e., s. 48.

mevcuttur. Bir rivayete göre, Hızır İlyas kamçısını salladıktan sonra, karlar erir ve yaz başlamış. Sonbaharda gözükken yağmursuz-gürültüsüz yıldırımın da Hızır İlyas'ın kamçısı olduğunu düşünürler. Ayrıca, bir halk inancına göre Hızır İlyas geçtiği tarlalardan bol hasat toplanmış.

Sabana çıkarken atın önünden kimsenin geçmemesine de özen gösterilmiş. Önce toprağa ağaç kabuğundan yapılan kovadan ilk tohumla beraber, buğdaylar yumurta büyüklüğünde yetişsin, uçları tok olsun dileğiyle pişmiş yumurtalar atılmış. Bu yumurtaları sonra çocuklar toplayıp yerlermiş.¹⁴ Bu yumurtaların arasından çocuklar yemeye başlamadan üç yumurtayı alıp, temizleyip sınırlarmış: eğer yumurta içinde boşluk çok ise hasatlar olmayacak, eğer az ise hasat orta bollukta olacak, eğer boşluk hiç yoksa hasat bol olacak, insanlar ekmeğe doycak demekmiş. Ayrıca, karınca yuvasının orta yerine karıncalara ziyan getirmeden çubuk batırıp da bakarlanmış; karıncalar çubuğun neresine kadar tırmanır, demek ki ekinler o yükseklikte olurmuş.¹⁵

Sabantuy Bayramı İdil boyunda hayat süren başka halklarda da yer almasına rağmen, bilim adamları bu bayramın Çuvaşların, Marilerin ve Udmurtların Tatarlara yakın bölgelerde geçmesi ve böylece Tatar Türklerinden alındığından söz ederler. *Sabantuy Bayramı*'na benzer çiftçilik bayramı Marilerde *Aga Payram*, Çuvaşlarda *Akatuyı*, Mordvalarda *Keret Ozks*, Udmurtlarda *Gerı Potton* olarak bilinir. Fakat Mari ve Udmurtlarda at yarışı düzenlenmemekte, sadece ata binip meydanı gezme geleneği vardır. Udmurtlarda bu bayramda hayvan keserler, ölenleri anarlar, mezara yiyecek ve içecekler götürürler. XIX. asırda Mariler ekin ekildikten sonra mum ve ocak da yakarlarmış.¹⁶

Kerâşen Tatarları'nda **Sabantuy Bayramı** günü hasadın iyi, bol olmasını, hayvanların artmasını dileyerek ölümlerden dua isteme geleneği de uygulanmaktadır. Başkurtların da Tatarlar ile sıkı bir ilişkide olan yörelerinde *Habantuy*'u yapılır. Ancak Başkurtlar bu bayram sırasında Tatarlarda yer almayan *Horo Büre (Boz Kurt)* gibi yarış türünü ve Asya'da göçebe hayat ile yaşayan halkların düğün merasimlerine has safhaları uygularlar. Bu, Başkurtların göçebe hayattan yerleşik hayata geç geçmeleri ve çiftçilik içinde yer alan ekincilik işlerini de geç uygulamaya başlamaları ile izah ediliyor.¹⁷ Bu yüzden de *Sabantuy* bayramı yalnız Kazan Tatarları'na özgü bayram, diye sonuç çıkarabiliriz.

Dediğimiz gibi, Orta İdil boyu topraklarında meydana gelen ve bu coğrafyanın doğasına en güzel şekilde uyum sağlayan Sabantuy bayramı sadece Tataristan'da değil, Rusya'da, çeşitli Türk Cumhuriyetlerinde ve yurt dışında Tatarların yaşadığı bütün büyük şehirlerde de kutlanmaktadır. Haziran'ın ilk

¹⁴ Bayazitova, a.g.e., s. 7-10.

¹⁵ **Tatar Mifları**, G. Gylmanov hikâyäläwendä, I. Kitap, Qazan 1996, s. 262; II. Kitap, Qazan 1999, s. 239.

¹⁶ Möhämätcanov, a.g.e., s. 38.

¹⁷ Urazmanova, a.g.e., s. 40-43.

haftasının sonunda Sabantuy genelde köylerde, bir gün sonra da ilçelerde kutlanır. Bir hafta sonra Sabantuy bayramını kutlamak için Tatarlar Kazan şehrine toplanırlar. Daha sonra Rusya'nın Tatarlar yaşadığı en büyük şehirlerinde de bu bayram yerine getirilir. Örneğin, 2006 yılının yazında bu bayramı Tatar diasporaları 20 ülkenin (Türkiye, Almanya, Amerika, Avustralya, Finlandiya, Ukrayna, Mısır, İsrail vb.) 200 şehrinde kutladılar ve bu sayılar her sene artmaktadır. Ayrıca Rusya'da 2007 yılında Sabantuy bayramı Tatarların yaşadığı 70 şehir ve 49 kasabada gerçekleşti. Birçok ülkenin desteği ile Tataristan Cumhuriyeti Sabantuy bayramının UNESCO tarafından "Kişilik tarihinin manevi ve halk edebiyatı örnekleri mirası" listesine alınması doğrultusunda da başvuruda bulundu.

Türkiye'de yaşayan Tatarlar tarafından da Sabantuy bayramının artık her sene İstanbul şehri önde gelmekle, Eskişehir'e ve Kütahya'ya ait Tatar köylerinde de kutlanması kendi millî özünü, ana dilini ve kültürel kimliğini gelecek kuşaklara aktarmak için Kazan Tatarlarının her şeyden önce Sabantuy bayramına verdikleri önemi göstermektedir. Bildiğimiz gibi, millî kimlik ile kültürel kimlik bir birinden ayrılamaz. Sabantuy, bütün dünyaya serpilip yaşayan Tatarları bir araya getiren ve onlara Tatar olduklarını hatırlatan çok özel ve güzel bir millî bayram olarak daha nice yıllara ve asırlara bu milletin kültürel değerlerini koruyarak onları yaşatmaya ve geleceğe götürmeye devam eder diye umut ile kalıyoruz.

KAYNAKÇA

Bayazitova, Flyora, (1995), **Tatar Halqınıñ Bäyräm häm Könküreş Yolaları**, Qazan.

Hudyakov, Mihail, (1933), **Kult Konya v Prikamye**, İGAİMİK.

Möhämmätcanov, Rif. (1982), **Başqortstan Iq Buyı Tatarlarınıñ Yola İcatı**, Ufa.

Nasırî, Kayum, (1880), "Poverya i Obryadı Kazanskih Tatar", **Zapiski İmperatorskogo Russkogo Geografiçeskogo Obşestva**, Tom VI, VIP, II.

Tatar Halq İcatı, Äkiyetlär, (1977), 1. Kitap, Qazan.

Tatar Mifları, (1996), G. Gylmanov hikäyäläwendä, I. Kitap, Qazan.

-----, (1999), **Galimcan Gilmanov Hikäyäläwendä**, 2. Kitap, Qazan.

Tukay, Abdullah, (1995) "Hatırımnda Kalanlar". **Kardeş Edebiyatlar**, T-A-Eylül.

Urazmanova, Raufa, (1992), **Tatar Halqınıñ Yolaları häm Bäyrämnäre**, Qazan.

-----, (1984), **Sovremenniyı Obryadı Tatarskogo Naroda**, Kazan.

Valeyev S. H., (1992), **Sibirskiye Tatari**, Kazan.